

Date: 5th May-2025

O'SPIRINLIK YOSHIDA O'QUVCHILARNING KASB TANLASHIDA
UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR

Jumamuratova Iroda Buvaxonovna

Xorazm viloyati Yangiobzor tumani 7-son umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Karimova Sevara Jumanazarovna

Xorazm viloyati Yangiobzor tumani 22-son umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: ushbu maqolada o'quvchi yoshlarning ilk o'spirinlik davrida kasbga yo'naltirishda psixologning o'quvchi yoshlar bilan ishlashda nimalarga urg'u berishi kerakligi qanday usullardan foydalanishi va bu o'quvchi yoshlarni kelajakda o'z kasbining ustasi bo'lib yetishishiga zamin bo'lishi haqida mulohazalar olib boriladi.

Kalit so'zlar: o'smir, o'spirin, o'qituvchi, ota-ona, yosh davrlari.

Ilk o'spirinlarga xos xususiyatlardan biri hayotiy rejalarning shakllanishidir. Bir tomondan hayotiy rejalar shaxs o'z oldiga qo'ygan maqsadlarni umumlashtirishi va mustahkamlashi natijasida vujudga keladi. Boshqa tomondan maqsad va motivlarning konkretlashishi jarayoni ro'y beradi. Hayotiy reja-bir vaqtning o'zida ijtimoiy va axloqiy hodisadir. Kim bo'lish (kasbiy o'zlikni anglash) va qanday bo'lish (axloqiy o'z-o'zini anglash) muammolari o'smirlik davrida farqlanmaydi. O'smir va o'spirinlarning hayotiy rejalari tarqoq bo'lib, ularning amaliy faoliyatiga mos kelmaydi. Ilk o'spirinlar "Hayotiy rejalaringiz bormi?" degan savolga "ha" deb javob berishgan, lekin ko'pchilik hayotiy reja sifatida o'qish, kelajakda qiziqarli ish bilan shug'ullanish, sodiq do'stlarga ega bo'lish va ko'p sayohat qilish deb ta'kidlashgan. Hayotiy reja faqat so'nggi natijagina emas, unga erishish usul va yo'llari, unga zarur bo'ladigan ob'ektiv va sub'ektiv imkoniyatlar e'tiborga olingandagina bu so'zning asl ma'nosi vujudga keladi. Faol va xayolotga beriluvchan orzudan farqli ravishda, hayotiy reja - bu faoliyat rejasidir, u birinchi navbatda kasb tanlashga bog'liq. Ilk o'spirin uchun kasb tanlash avvalo axloqiy muammodir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham shaxs mehnat qilish huquqi bilan birga, o'z qobiliyati layoqati va qiziqishiga ko'ra kasb tanlash huquqiga egaligi ta'kidlangan.

Yosh davrlari psixologiyasida kasb tanlash bir necha bosqichdan iborat. Birinchi bosqich - bolalar o'yinlari bo'lib, unda bola o'ziga har xil kasbiy rollarni qabul qiladi va shu bilan bog'liq xulq-atvorning alohida elementlarini "o'ynaydi". Ikkinchi bosqich - o'smirlik xayoli bo'lib, o'smir orzularida, o'zini u yoki bu qiziqarli kasbning namoyondasi sifatida ko'radi. Uchinchi bosqich - ilk o'spirinlik davrini qamrab oladi - dastlabki kasb tanlashdir. Har xil faoliyat turlari o'smirning qiziqishlari tomonidan saralanadi va baholanadi ("Men tarixiy romanlarni yoqtiraman, tarixchi bo'laman"), keyin qobiliyatlari nuqtai nazaridan kasb tanlashga harakat qilinadi ("Men matematikani yaxshi o'zlashtirayapman, matematik bo'lsammikan?"), eng so'ngida qadriyatlar tizimi nuqtai nazaridan qarab chiqiladi ("Men kasal odamlarga yordam berishni xohlayman, vrach bo'laman"; "Ko'p pul topishni xohlayman, qaysi kasb bu talabga javob beradi?").

Date: 5th May-2025

Qiziqishlar, qobiliyatlar va qadriyatlar kasb tanlashning har bir bosqichida namoyon bo'ladi. Fanga qiziqish o'quvchini u bilan ko'proq shug'ullanishga undaydi, bu esa uning qobiliyatlarini rivojlantiradi, qobiliyatlar esa faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlaydi va qiziqishlarni mustahkamlaydi. To'rtinchi bosqich -amaliy qaror qabul qilish, kasb tanlash bosqichi bo'lib, o'z ichiga ikki bosh tarkibiy qismni oladi: avval biror faoliyat bilan shug'ullanish istagi paydo bo'ladi, keyin esa konkret soha tanlanadi ("O'qituvchi bo'laman", "Matematika o'qituvchisi bo'laman"). Kasb tanlash ko'p bosqichli jarayon. 9-sinf o'quvchilari akademik litseyga yoki qaysi kasb hunar maktabiga topshirishlarini tanlashlari zarur. Qiziqishlar, qobiliyatlar va qadriyatlar yo'nalganligidan tashqari qaror qabul qilishda o'zining imkoniyatlarini - oilaning moddiy sharoiti, o'quv tayyorligi darajasi, sog'lig'i va boshqalarni hisobga olish ham muhim rol o'ynaydi.

Kasb tanlash ilk o'spirindan ikki xil ma'lumotni talab qiladi: kasb dunyosi va har bir kasbga qo'yiladigan talablardan xabardorlik; o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini bilish. U ma'lumot ham bu ma'lumot ham ilk o'spirinlarga etishmaydi. Ilk o'spirinlarning hayotiy rejalarini amalga oshirish va kasb tanlashi ijtimoiy sharoitlarga, ayniqsa ota-onaning umumta'lim darajasiga bog'liq. Ota-onaning ta'lim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, farzandlarining oliy-o'quv yurtida o'qishni davom ettirishi va bu rejalarini amalga oshirish ehtimoli shunchalik yuqoridir. Hayotiy rejalarini amalga oshirish ehtimoli yigitlarda qizlarga nisbatan yuqoridir. Kasb tanlash ma'lum shaxsiy intilish darajasini aks ettiradi. U o'z ob'yektiv imkoniyatlarini hamda qobiliyatlarini baholashdan iborat. Bundan tashqari unga sub'yektiv tomonidan anglanmaydigan kasbga qo'yiladigan talablar ham ta'sir qiladi. 15-17 yoshli yigit va qizlarning intilish darajasi ko'pincha yuqori bo'ladi. Bu normal va foydali holat bo'lib, yoshlarni yanada izlanishga va qiyinchiliklarni bartaraf etishga undaydi. Muvaffaqiyatli kasbga yo'naltirishning muhim shartlaridan biri o'quvchilarning mehnatga to'g'ri munosabatda bo'lishi va ularning faolligidir. Kasbga yo'naltirish - shaxsning ijtimoiy taqdirini belgilashning tarkibiy qismidir. Kasb tanlash - hayot mazmuni haqidagi o'ylari va shaxsiy "Men" tabiati bilan mos kelganda muvaffaqiyatli hisoblanadi.

Ilk o'smirlik yoshida inson uchun eng muhim hissiyot – sevgi vujudga keladi. U o'rtoqlik, do'stlik tuyg'ulari zahirida paydo bo'ladi. O'smirlik davrida vujudga keladigan his -tuyg'ularni to'g'ri idora etish, yigit va qizlarga sevgi munosabatlarining naqadar nozikligini bo'lajak oilaning baxti haqidagi tushunchalarni to'g'ri anglatish yaxshi natija beradi. O'qituvchilar va ota - onalar o'spirin yigit va qizlarga sevgining ikki turi - shahvoniy tuyg'u zahirida vujudga keladigan beqaror sevgi va chinakam do'stlik, insoniy munosabatlar asosida paydo bo'ladigan haqiqiy sevgi borligini tushuntirishlari lozim. O'smirlarni turmush qurishga tayyorlashda maktab bilan oilaning hamkorligi muvaffaqiyat garovi hisoblanadi.

O'smirlarga oila qurish haqida tushuncha berishda baxtli, tinch-totuv yashash, bir-biriga ishonch, sadoqat bo'lishi kerakligini uqtirish bilan birga ularni oilaviy turmushda yuz berishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklardan ham ogohlantirish kerak deb o'ylaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kaykovus. Qobusnoma. -T.: O'qituvchi, 1986 yil.

Date: 5th May-2025

2. Zunnunov A. O‘zbek pedagogikasi tarixi. -T.: O‘qituvchi, 1997 yil -272 b.

International Conferences
Open Access | Scientific Online | Conference Proceedings

